

TREI CĂRȚI DESPRE NICHITA SMOCHINĂ

Cea mai importantă, prin numărul mare de documente și prin profesionista comentare a lor, este *Acțiunea informativă Nichita Smochină: liderul românilor transnistreni urmărit de securitate. 1952-1962*, volum editat de Vadim Guzun (Institutul de Istorie „Gheorghe Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, 244 p.).

Bunele auspicii, sub care Nichita Smochină (s-a născut la 14 martie 1894 la Mahala, jud. Tiraspol, în prezent Dubăsari, Republica Moldova) și-a desfășurat activitatea intelectuală și aceea de lider al românilor din Transnistria după ce, la 25 decembrie 1919, a trecut clandestin în România, aveau să-i fi abolite odată cu instalarea regimului comunist în România.

Cel care organizase, în 1918, Congresul românilor dintre Nistru și Bug, devenise pentru ocupanții bolșevici dușman, pe care l-au condamnat la pedeapsa capitală. A scăpat, cum am amintit, prin stabilirea la Iași, unde a absolvit Facultatea de Drept. Nicolae Iorga a văzut în el pe cel mai dotat intelectual al românilor din Transnistria și l-a trimis la Școala Română din Franța. În 1938 s-a transferat de la Iași la București, la Ministerul Minorităților, unde este numit director și consilier pe probleme sovietice la Președinția Consiliului de Miniștri, calitate în care a lucrat cu Ion Antonescu, însoțindu-l în călătoriile acestuia în Germania, Italia și Ucraina. Au fost ani în care neobositul lider al refugiaților români din Transnistria se manifestă în varii forme, fiind, între altele, în timpul celui

de al Doilea Război Mondial, președinte al Consiliului Național Moldovenesc și organizator al cursurilor de limba română pentru profesorii și învățătorii români din Transnistria. A scos reviste și a conferențiat, prin toate acestea denunțând caracterul criminal al regimului comunist și politica de exterminare a românilor transnistreni. Totodată, prin activitatea sa științifică a atras atenția Academiei Române, care l-a primit, în 1942, printre membrii ei de onoare.

După 23 august 1944, s-a ascuns, sub numele de Gheorghe Ionescu, în munți. Securitatea românească l-a descoperit însă și, cu deosebire între anii 1957 și 1962, a pus pe urmele lui o cohortă de informatori, de „surse”, care comunică toate mișcările și gândurile patriotului Smochină: relațiile lui cu N. N. Codreanu, Ion Petrovici, Ion Nistor, Gherman Pântea, Grigore Cazacliu, V. Țepordei, Pan Halippa, Ilie Zavtur, Galaction Buruiiană ș.a.; despre trecutul lui și relațiile cu refugiații din Basarabia, despre lucrările sale publicate în reviste, înainte și după cea de-a doua conflagrație mondială, despre informațiile ce le deține privind „grupurile de rezistență anticomunistă”, despre starea lui de spirit, despre atitudinea lui față de politica internă și externă a României comuniste. Notele informative nefiind întru totul concludente pentru ceea ce dorea să afle securitatea, au loc două percheziții, în 1959, la domiciliul din București al celui urmărit, Direcția a III-a a Securității trimițând Serviciului C o notă prin care solicita să se ia măsuri pentru arestarea lui Nichita Smochină. În 1962, aceeași Direcție a alcătuit un referat, în care propunea să aibă loc o audiere a celui

urmărit, în cadrul căreia să fie avertizat „în legătură cu poziția ostilă față de regim”. Securitatea avea în panoplia măsurilor sale represive și o alta, posibilă de aplicat. Ea întocmise, la 30 august 1961, un „raport privind oportunitatea implicării lui Nichita Smochină ca martor într-o acțiune de spionaj american, instrumentat de Direcția a VIII-a a Securității”.

Cele 140 de documente, descoperite de istoricul și diplomatul Vadim Guzun, cu deosebire în Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, sunt publicate cu un amplu studiu introductiv, cu fotografii într-o carte de mare interes documentar.

Securitatea românească, aservită celei sovietice, a colaborat cu aceasta și în cazul Nichita Smochină, mărturie fiind în acest sens o „Adresă a Direcției Regionale București către Serviciul Raional de Securitate Gh. Gheorghiu-Dej privind scrisoarea adresată ambasadorului URSS în România pe tema activității antisovietice a lui Nichita Smochină”, locuitor în str. N. Golescu nr. 4. În notă se spunea, între altele: „Acest profesor, înainte și în timpul războiului din 1941-1944, a dus o campanie de ură împotriva URSS, a fost președintele refugiaților din Transnistria și împreună cu acești refugiați a ținut numeroase ședințe, îndemnându-i la luptă și rezistență contra comunismului. Avea legături strânse cu naziștii germani, care îl vizitau la domiciliu, și făcea numeroase călătorii la Odesa. Era în relații cu un mare naționalist și luptător pentru independența Ucrainei cu numele de Trepke, care a fost arestat de *inkavede-ul* sovietic în anul 1944. Are un fiu avocat, care a fost arestat, fiind contra regimului

actual”. Se adăuga și numele ginerelui lui Smochină: „Smochină și Strungaru sunt mari naționaliști și dușmani de moarte ai regimului comunist. Este surprinzător că autoritățile sovietice nu au fost destul de vigilențe”.

Liota de informatori care călcau foarte des modesta locuință a lui Nichita Smochină nu ținea cont cătuși de puțin că cel vizitat era bolnav, trăia la limita sărăciei, fără pensie câțiva ani, îndurerat de moartea, în 1951, a soției sale, Agaphia. Destinul tragic al liderului românilor transnistreni va fi marcat de trimiterea fiului său Alexandru în gulagul sovietic (1948-1956) și de moartea, în 1967, a fiului său Nicolae (Coca), într-un accident care probabil a fost provocat.

Multîncercatul patriot s-a stins din viață la 20 decembrie 1980.

ALEXANDRU SMOCHINĂ ÎN GULAG

Când pregăteam editarea *Dicționarului etnologilor români*, adică prin 1991 sau 1992, un coleg de la Biblioteca Academiei Române, care știa la ce lucrez, m-a întrebat dacă figurează în sumarul lexiconului meu și Nichita P. Smochină. Spunându-i că am puține date biografice ale acestuia, colegul Ion Ciortan mi-a spus că Alexandru Smochină, fiul etnografului, fusese bibliograf la Biblioteca Academiei. Fără întârziere am avut o întâlnire cu acesta. Un om cu fața palidă, foarte trist și extrem de econom la vorbă. Mi-a comunicat datele care mă interesau despre tatăl său. Despre el însă, despre Alexandru Smochină mi-a furnizat date sumare. Mai târziu am aflat că avea un stimulator cardiac. Am publicat, peste câțiva ani, două articole: *Nichita P. Smochină, etnograf al românilor trans-*

Alexandru Smochină a socotit că este de datoria sa să închine o carte părintelui său: *Nichita Smochina. Vox clamantis in deserto*, apărută, în 2014, la aceeași editură ca și prima, ediția fiind îngrijită tot de Vadim Guzun, iar prefața fiind semnată de Nicolae Enciu. Esențialul din activitatea și viața lui Nichita Smochină este de aflat în memoriile acestuia, încât ceea ce aduce nou cartea lui Alexandru Smochină sunt mai ales capitolele de corespondență, cele câteva cuvinte de adio rostite la înmormântarea lui Nichita Smochină și bogatul capitol iconografic. În fine, cea de a treia carte, Aurel Strungaru (editor), *In memoriam. Nichita Smochină. 35 de ani de la trecerea în neființă* (Argonaut, 2016, 98 p.) are un caracter documentar și mai pronunțat decât cea de mai sus.

nistreni (în *Revista de etnografie și folclor*, tom 38. nr. 1-2. 1993, p. 83-96), pe care l-am republicat în volumul meu, *Repere în etnologia românească*, 2002 și *Un etnolog din Transnistria: Nichita P. Smochină* (în *Adevărul literar și artistic*, nr. 208, 13 martie 1994). Un amplu articol despre el am inclus tu *Dicționarul etnologilor români* (vol. II, 1998) și în cea de a treia ediție a acestui lexicon (2006). N-am socotit că astfel de articole sunt suficiente, ci am strâns într-un volum partea etnografică a operei învățatului transnistrean: *Nichita P. Smochină, Din literatura populară a românilor de peste Nistru*, ediție îngrijită și introducere de Iordan Datcu (RCR Editorial, București, 2015, 240 p.).

Câteva cărți apărute în ultimii ani, precum *Acțiunea informativă. Nichita Smochină: liderul românilor transnistreni urmărit de Securitate. 1952-1962* (Argonaut, Cluj-Napoca, 2013, 344 p.), Alexandru Smochină. *Nichita Smochină. Vox clamantis in deserto* (Argonaut, 2014, 308 p.) și Alexandru Smochină, *Care Patrie?* (Argonaut, 2014, 740 p.), îmi facilitează nu doar mai buna cunoaștere a vieții și activității lui Nichita P. Smochină, ci și a familiei sale, o familie cu un destin dramatic. Tatălui, Nichita, om de știință, cel mai învățat dintre transnistrenii care au trecut în România, membru de onoare al Academiei Române (1942), i-a fost pusă pe urme o liotă de informatori, i s-a luat pensia; unul dintre fii, inginer, a avui o moarte suspectă; celălalt fiu, Alexandru, a fost trimis de către securitatea românească și cea sovietică în gulag.

Alexandru Smochină s-a născut la 28 iunie 1915 în comuna Mahala, plasa Dubăsari, regiunea Herson, ca fiu al lui Nichita P. Smochină și al Agaphiei Smochină. La Iași, unde părinții săi s-au stabilit în anul 1918 pentru a se salva de bolșevici, a absolvit școala primară (1927), gimnaziul (1934) și Facultatea de Drept (1940). Tot la Iași a învățat la școala specială de ofițeri. La București, în ziua de 22 iunie 1941, i-a fost acordat gradul de sublocotenent. Din august 1941 este subprefect al județului Berezovo, regiunea Odesa, iar între noiembrie 1941 și martie 1944 este subprefect al județului Tiraspol. Aceste demnități, ca și altele, precum aceea de director al filialei Institutului Moldovenesc de Cercetări Științifice de la Tiraspol, și aceea de creator al Cercului Moldovenesc de la Tiraspol (1942), au

constituit pentru Securitatea românească și pentru Securitatea sovietică grave acuze la adresa lui Alexandru Smochină. Înviniuirile ce i s-au adus sunt astfel sintetizate de autorul cuvântului-înainte, Mihai Tașcă, dr. în drept, cercetător științific superior la Institutul de Cercetări Juridice și Politice al Academiei de Științe a Moldovei: „Înviniuirile ce i-au fost aduse lui Alexandru Smochină erau după tiparul celor formulate la adresa basarabenilor stabiliți în România: predispus împotriva URSS; a colaborat cu autoritățile române: a ajutat Armata Română în lupta împotriva Uniunii Sovietice; a desfășurat activitate subversivă față de URSS; a spionat împotriva URSS și a românizat poporul moldovenesc. Mai mult decât atât, „pagubele aduse județului Tiraspol în timpul activității lui Alexandru Smochină în calitate de subprefect se ridică la 964.418.000 de ruble”.

În anul 2000, când a împlinit 85 de ani și când mai avea doi ani de trăit, Alexandru Smochină a terminat scrierea amintirilor sale, care vor apărea postum în 2014, pe coperta exterioară cu titlul *Care Patrie?*, iar pe cea interioară cu titlul *Memoriile unui subprefect român în Transnistria*, ediție îngrijită de Vadim Guzun, cu prefață de Mihai Tașcă. În cele șase părți ale cărții autorul își evocă copilăria, anii când a fost subprefect în Transnistria, amplă parte (p. 92-262, care poate fi apreciată și ca o monografie a Transnistriei), calvarul anilor petrecuți în Uniunea Sovietică, eliberarea, urmărirea de către Securitatea română după revenirea în România, pentru ca în ultima parte să scrie despre românii din închisorile și lagărele sovietice.

Interesantă în ansamblul ei, totuși partea mai semnificativă, mai plină de dramatism este aceea intitulată *În veșnicul îngheț* (p. 264-458), în care fostul deținut, care purta numărul S-2-815, descrie condițiile de viață și de muncă la mina de cărbuni din regiunea Kolîma, din Republica Iakutia, despre care înșiși rușii spuneau: „Kolîma. Kolîma, ciudată planetă ești tu, 12 luni la tine e iarnă, iar restul e vară”. Alte pagini evocă munca la fabrica de prelucrare a metaloidelor, drumul distrugător până la locul de muncă al deținuților, care erau permanent sub pază armată și pedepsiți dacă nu-și îndeplineau norma de muncă. Cu minuție, autorul reproduce regulamentul lagărului, cu obligațiile și „drepturile” deținuților. Un lagăr de exterminare.

Câteva citate mai ample prezintă sarcina de muncă pe care o avea cel care era slab, bolnav, fără puteri: „Am coborât în mină cu liftul un grup de mai mulți mineri condamnați. Muncă grea, aproape imposibilă. O vagonetă destul de mare trebuie încărcată cu metaloid, care se află în apă. Cu lopata trebuie găsit, apoi încărcat în vagonetă, iar vagoneta cărată la lift. Dar cum, când adesea ea sare de pe linia de fier construită în grabă și neglijent? Trebuia pusă, căci veneau alte vagonete din urmă, iar calea e strâmtă. Mă văd cum întorc spatele către vagonetă, o apuc de jos, de sub apă, de osia din spate, și cu efort supraomenesc pentru mine o ridic, când ea e încărcată. Încerc s-o aranjez la loc, mișcând din spate, când mai la dreapta, când mai la stânga. O scap, iar e mai joasă din spate, iar nu stă pe șine! Mă chinui din nou, transpirat, roșu, îngrozit, căci se aude o alta, mânăta

de un alt nenorocit ca mine. Încerc din nou, nu reușesc. Apare cel cu vagoneta. E un rus tânăr. Îl cheamă Kutuzov. Mă întrebă de ce stau, căci norma e mare și trebuie făcută, altfel mi se tăia din porție. Îi arăt că mi-a sărit de pe șine vagoneta. Privește luminând cu lampadarul fixat de cască, întocmai ca al meu. Îmi spune că în acest loc trebuie mers cu mare atenție. Se așează cu spatele, o ridică tot cu mâinile prin apă și reușește să pună vagoneta mea pe loc. Îi mulțumesc, iar el mă întrebă câți ani de studii am. Îi răspund că am studii superioare. Vrea să știe câți ani, căci pe el aceasta îl interesează. Îi răspund 20 de ani. Rămâne surprins, apoi se miră cum cu atâția ani de studii nu mă pricep să pun o vagonetă ieșită de pe linie la loc. După el, știința rezolvă totul. Îi spun că sunt bolnav. Îmi răspunde că aici, dacă ai venit, trebuie să muncești, iar nu să umbli cu boală și altele ca acestea. Cei bolnavi sunt scutiți de muncă. Apoi, în lagăr nu-s decât două căi: a munci sau a pieri. Nu există altă cale, nu există milă”. Dăm un alt citat, tot așa de lung, de data aceasta despre modul cum erau tratați cei bolnavi de către doctorii improvizați din lagăr: „Pe un scaun, în fața mesei mici cu niște seringi, se afla o femeie îmbrăcată în halat alb. Mi-am spus că e bine, căci, după educația pe care am primit-o, trebuie să fie mai blândă, mai înțelegătoare decât bărbații. De cum mă vede, se uită la mine lung, parcă furioasă. Mă întrebă de ce am venit la serviciul sanitar. Îi spun că sunt bolnav, că am picioarele umflate, că am bubițe pe corp, că am un testicul umflat, că am ulcer duodenal, că abia mă pot mișca. Ea, fără a se ridica de pe scaun, îmi spune să-i arăt picioarele. Mă descalf,

ridic pantalonii în sus cu greu, bag degetul în umflătura din jur împrejur, rămâne adânc urma. Ea se uită și, zâmbind, îmi spune că nu-i nimic important, că nu-i caz de scutire de la muncă. O privesc și-i repet că picioarele îmi sunt foarte grele, că abia le pot mișca. Ea zâmbește, spunându-mi că sunt *artist*. Îi răspund că nu sunt deloc *artist*. Atunci ea îmi explică că aceasta înseamnă că sunt prefăcut, un bun falsificator al adevărului. O privesc mirat. Mă întreb dacă această femeie are suflet sau e pornită numai pe tortură. Ea mă întreabă ce neam sunt, căci se vede că nu-s rus. Îi răspund că român. Ea zâmbește satisfăcută și mă întreabă ce am căutat noi în Rusia, ca să ajungem azi în lagărele sovietice. O privesc uluit. Ea îmi spune că aceasta este pedeapsa pentru crimele pe care le-am săvârșit noi împotriva poporului rus, că trebuie să muncesc spre a-mi răscumpăra măcar în parte păcatele. O întreb de unde știe ea că am săvârșit crime. Îmi răspunde că altfel nu mă aflu acum aici, ci în rândurile oamenilor cinstiți. O întreb dacă consideră cinstiți pe aceia care au condamnat atâta lume numai pentru niște cuvinte sau bănuieli, dar fără dovezi. Ea îmi răspunde că așa făceam noi, fasciștii, îi răspund că nu-s fascist, așa cum nu-s nici comunist. Aici însă, în lagăr, sunt condamnați care n-au nicio vină. Totul li s-a inventat, îi arăt că nu cunoaște cazurile de condamnare a celor din lagărul unde este medic, după câte văd. Ea îmi răspunde că n-o interesează prea mult, dar că e convinsă că nimeni nu se află fără vină. O întreb ce fel de medic este dacă nu respectă jurământul lui Hipocrate. Mă privește puțin surprinsă. Continui să-i spun că ea, ca medic, dacă este cu adevărat,

are obligația de a trata bolnavii, iar nu de a-i condamna. Pe ea o privește starea sanitară. Uniunea Sovietică are destule organe care condamnă oameni vinovați și nevinovați. Se ridică nervoasă și-mi spune să termin. Nu-i cazul de scutire pentru lucru. – Îți doresc să ajungi ca mine, îi urez la ieșire, căci așa ai să mă înțelegi, pe mine și pe ceilalți! Ea s-a înfuriat, a început să mă amenințe, dar n-am mai ascultat-o. Am plecat trist și amărât”.

Deținutul Alexandru Smochină a muncit alături de deținuți de alte naționalități: ruși, germani, francezi, spanioli, polonezi, cehi, slovaci, unguri, bulgări, austrieci, sârbi, japonezi, chinezi, afgani, lituanieni, estonieni, letoni, caucazieni și a știut să rețină atitudini, linii de portret ale unora dintre aceștia. Astfel, un deținut coreean, Cian, doctor, a făcut o operație pentru care nu a avut consimțământul doctoriței evocată mai sus. Aceasta lipsind după ce a închis dulapul cu instrumentele medicale, medicul coreean, dornic de a proceda rapid, a spart dulapul și a făcut neîntârziat operația ce se impunea. A făcut pentru aceasta carceră.

Cartea lui Alexandru Smochină consemnează sistematic și cu o bogăție de informații, grație unei bune memorii, care amintește cumva de aceea a lui Ion Ioanid, autorul cărții *Închisoarea noastră cea de toate zilele* (I-V. 1991-1997): arestarea sa, în decembrie 1948, fără mandat, de către Securitatea românească și predarea în mâinile Securității sovietice, transferarea lui la Chișinău, unde este acuzat în baza unui cod penal ucrainean, condamnarea la 25 de ani de muncă corecțională, în lagărele din Extremul

Orient al Rusiei, unde, din cauza frigului insuportabil, a subalimentației, a inhalării silicozei, i s-a îmbolnăvit grav un plămân, și-a pierdut dinții, în fine repatrierea în 1956, ca „prizonier de război”, și reabilitarea lui peste patru decenii de către Procuratura Generală de la Chișinău.

O carte care n-are doar meritul de a reconstitui destinul dramatic al unui patriot, al unui luptător, ca și tatăl său, pentru drepturile românilor din Transnistria. Are dreptate când scrie, în acest sens, Mihai Tașcă, autorul cuvântului-înainte: „Bine documentate, cu precizarea celor mai mici detalii, memoriile transnistreanului Alexandru Smochină devin astfel parte temeinică a bibliografiei naționale”.

Vadim Guzun, istoric și diplomat, editor al celor două cărți ale lui Alexan-

dru Smochină și al volumului *Acțiunea informativă Nichita Smochină*, coordonează, începând din 2011, seria de studii „Afaceri orientale”, în care a inclus cărți ale sale, precum *Marea foamete sovietică. 1926-1930* (2011), *Indezirabilii: aspecte mediatice umanitare și de securitate privind emigrația din Uniunea Sovietică în România interbelică* (2013), *Imperiul Foamei: foametea artificială din URSS și impactul asupra spațiului românesc, 1921-1922, 1931-1933, 1946-1947* (2014) ș.a. Lucrări bazate pe adâncite cercetări de arhive.

Dr. Iordan DATCU
(București)